

ЛІТЕРАТУРА

1. Ганзбург Г. И. Персонажи песенного театра Шумана и их прототипы [Текст] / Г. И. Ганзбург // Роберт Шуман и перекрестье путей музыки и литературы : сб. науч. трудов. - Харьков : РА - Каравелла, 1997. - с. 21-33.
2. Говорухіна Н. О. Вокальний цикл як історико-стильовий феномен (аспекти еволюції) / Н. О. Говорухіна // Проблеми сучасності: культура, мистецтво, педагогіка : зб. наук. пр. [заг. ред. В. Л. Філіппова] / Луганський держ. ін-т культ. і мистецтв. - Луганськ, 2007. - Вип. 8. - с. 65-75.
3. Говорухіна Н. О. Взаємодія музики і слова як основи формотворення в камерно-вокальному жанрі / Н. О. Говорухіна // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. пр. [ред. та упоряд. Л. В. Шаповалова] / Харк. держ. ун-т мистецтв ім. І. П. Котляревського. - Х., 2007. - Вип. 20: Мистецтво: "Від існуючого до виникаючого". - С. 56-68.
4. Гуденко Л. А. Естетичне виховання учнів засобами музики / Л. А. Гуденко // Початкова школа. – 2006. – № 3. – С. 25–28.
5. Житомирский, Д. Роберт Шуман. Очерк жизни и творчества Текст. / Д. Житомирский. - М.: Московская гос. консерватория им. П. И. Чайковского, Издательский дом "Композитор", 2000. - 376 с.
6. Сбітнєва Л. М. Музично-естетичне виховання дітей і молоді в Україні: проблеми й перспективи / Л.М. Сбітнєва // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 15 (226), Ч. I, 2011.
7. Николаева Н. Роберт Шуман. Творческий облик композитора. Эстетика, стиль / Н. Николаева // Музыка Австрии и Германии XIX века. В 3 кн. Кн. 2 / Под ред. Т. Э. Цытович. - М.: Музыка, 1990. - С. 107-127.
8. Шуман Р. Письма. [Текст] / Р. Шуман ; сост., науч. ред., вступ. статья, коммент. Д. В. Житомирского ; пер. с нем. Д. В. Житомирского, Е. М. Закс, Л. Говалёвой, В. Г. Шнитке. - М. : Музыка, 1982. - Т. 2. - 525 с.

Яцук І.

Науковий керівник – доц. Проців Л. Й.

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ РУХ НА ТЕРНОПІЛЛІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Дослідження розвитку культурно-мистецького руху на Тернопіллі, особливо у другій половині XIX – на початку XX століття, є актуальним, оскільки саме в цей період простежується найбільш яскраві сторінки культурно-історичного розвитку вітчизняної музичної культури та освіти краю. Культурно-мистецький рух на Тернопіллі в окреслений період зумовлений становленням мистецьких осередків, як фахових так і аматорських, співацько-музичних товариств. Особлива роль у розвитку музичної культури належить українським митцям, які найактивніше спричинилися до професіоналізації музично-культурного життя краю, збагачуючи терени української національної культури.

Теоретичною основою та джерельною базою дослідження стали праці сучасних вчених-музикознавців та педагогів Л. Кияновської, Н. Толошняк, Л. Ханик, М. Черепанина, та інших, а також матеріали Тернопільського Державного архіву, зокрема фонди Тернопільського воєводського управління та «Просвіти». *Мета статті:* висвітлити культурно-мистецький рух на Тернопіллі у другій половині XIX – на початку XX століття.

Під впливом революційних подій 1848 р. інтелігенція Галичини розпочала боротьбу за культурно-освітній розвиток та духовно-національне самовизначення. У Львові в 1868 р. Анатоль Вахнянин створив національне українське культурно-освітнє товариство «Просвіта», метою якого було пізнання й просвіта нашого народу. У 1876р. зусиллями відомого громадсько-політичного діяча Галичини Олександра Барвінського було відкрито філію «Просвіти» у Тернополі. Зі зміною статуту «Просвіти» у 1912р., зросли повноваження філій і вони стали самостійними повітовими просвітницькими організаціями. Так філія «Просвіти» в Тернополі мала змогу видавати книжки з історії України, мала велику бібліотеку (понад 12000 книжок). Хоча спеціального музичного навчального закладу в місті не було, музику любили й поважали з давніх давен. Серед тернополян було чимало талановитих музикантів, які любили співати, майстерно володіли музичними інструментами, серед яких переважали духові (труба, кларнет, саксофон), цимбали, скрипка, гітара, мандоліна. Серед інтелігенції особливо популярними були мандоліна та гітара. При Тернопільській філії товариства «Просвіта» був організований духовий оркестр, який об'єднував музикантів-українців. Оркестр завжди грав на святкових імпрезах, під час ювілейних концертів на честь Тараса Шевченка, Маркіяна Шашкевича, та інших, а в дні Різдвяних свят ходив з колядою по українських домівках. Репертуар оркестру складався з класичних творів, українських народних пісень, пісень патріотичних та церковних. Була в його репертуарі також маршова та танцювальна музика. Склад оркестру становив в середньому 35-40 чоловік. Оркестр був мобілізуючою силою, що піднімала патріотичний дух українців у їх протистоянні з офіційною владою, яка намагалась постійно демонструвати перед мешканцями міста свою силу і зверхність. В оркестрі сільські хлопці одержували музичну освіту і добрі навички гри на духових інструментах, що впродовж життя дозволяло їм грати в різних колективах.

Великий оркестр чисельністю (понад 30 чол.) був організований при залізничній станції Тернополя. Найактивнішими учасниками цієї «коліївої оркестри» були Д. Марак, М. Швидак, Я. Маркушевський, К. Марак, Ю. Гриняк, два брати Кволяки та інші. В передвоєнні роки в місті працював також духовий оркестр

при польському товаристві «Сокіл» та військовий оркестр при Корпусі охорони пограниччя [1, с.424]. Товариство «Просвіта» для українського населення організувало концерти та етнографічні вистави. При товаристві існував також аматорський театральний гурток, який складався з 25 членів. У 1904 р. при товаристві відбулася перша постановка театральної вистави «За сиротою». При товаристві читалися лекції на «оркестрово-хоральну тематику», завданням яких було «плекання» музичної культури серед членів місцевих читалень. Проводилися концерти на честь Т. Шевченка та митрополита А. Шептицького. Читальня мала оркестр, який налічував 18 духових інструментів (вартістю 1000 злотих). Оркестром керував Василь Пласконіс. Кількість публічних виступів налічувала близько десяти. Проте не все було гладко в аматорських гуртках, про що засвічує листування. Негаразди були пов'язані з особистими конфліктами, через що не йшла робота в аматорських гуртках. Тому він звернувся до усіх аматорів, щоб покинути особисті порахунки і взятися як слід до праці. У листуванні піднімалося також питання про продаж гітари. Один із членів товариства Томків повідомив, що гітару продано за 12 злотих [2, с.6].

При товаристві «Просвіта» в Тернополі у 1937 році в порівнянні з минулими роками кількість концертів не зменшилась. У звітному 1937 році, про що дізнаємось з архівних матеріалів, було організовано при читальнях 75 аматорських гуртків, які об'єднували 1.809 чоловік, поставлено 288 аматорських вистав. Хори протягом року дали 78 концертів, кількість осіб, задіяних у концертах - 38. 945. Разом усіх імпрез було 366. Оркестрів в повіті при читальнях «Просвіти» збільшується з тринадцяти до шістнадцяти. На честь Т. Шевченка відбулося 26 концертів і 27 сходин, з нагоди дня Просвіти 13 концертів і 13 сходин, з нагоди вшанування героїв Крут-12 концертів і 13 сходин, на честь І. Франка 9 концертів і 7 зібрань [3, с.14].

У Тернополі 1938 році відбувся концерт до 125-ліття Т. Шевченка, на якому виступив В. Барвінський (віолончель) та солістка Ярослава Ладикіна. Хор під орудою Менцінського виконав «Заповіт». Цей концерт пройшов з великим «моральним та матеріальним успіхом».

У 1938 році чисельність оркестрів на Тернопіллі збільшується. Духових оркестрів налічується 15, мандолінових 8, і лише 1 смичковий, проте запал до духових оркестрів поволі остигає, натомість здобувають популярність мандолінові оркестри. Найбільший мандоліновий оркестр, що складався з 20 учасників, був організований у 30-ті роки при читальні Просвіти в с. Романівка. Крім цього в звітному році організовано мандолінові оркестри в Дубівцях, Яструбові і у Великому Глобочку, давніше – в Ігровиці, Івачеві і в Чистиліві. Філії товариства «Просвіта» на Тернопіллі займали важливе місце у просвітницькому та культурно-мистецькому житті краю. Окрім цього «Просвіта» була «матір'ю» багатьох інших організацій і товариств, які згодом стали самостійними: «Січ», «Сокіл», «Союз українок» та інші. Вона у свої часи діяльності відіграла значну роль у вихованні української національної свідомості та піднесення культурно-освітнього рівня народу.

У 1901р. в Тернополі організується хорове товариство «Тернопільський Боян», яке скрізь в Галичині створювалося з метою: «Плекання головно українського церковного і національного співу, так хорального, як і сольового, а також інструментальної музики так сольової, як і оркестральної, декламації та театральної гри» [5, л.13]. Тернопільська філія товариства складалася з: членів товариства – аматорів та професійних музикантів; з членів помічників та меценатів, які матеріально допомагали товариству; з почесних членів, які мали особливі заслуги. Товариства стали важливими осередками діяльності професійних музикантів, насамперед диригентів і композиторів, пізніше — музичних педагогів та виконавців-інструменталістів. При товариствах створювалися хорові колективи, струнні оркестри та інструментальні групи (до складу яких входили: скрипки, цитри, мандоліни, гітари, бандури), нотні видавництва, музичні школи, в яких здобували початкову музичну освіту як аматори, так і професійні митці. У січні 1901р. відбулись перші збори «Тернопільського Бояна», на яких було затверджено статут, обрано голову товариства (І. Мидловського), та диригента (О. Терлецького). О. Терлецький у свої студентські роки співав у «Львівському Бояні», мав добрі музичні та організаторські здібності, тож після приїзду до Тернопілля разом Г. Топольницьким почав активно працювати над створенням місцевого хорового товариства. Г. Топольницький – композитор, правник, культурно-громадський діяч, учасник львівського музично-хорового товариства «Боян». Він значно допоміг при організації «Бояна», оскільки в цей час постійно проживав у Тернополі, і надалі до кінця життя був активним членом «Тернопільського Бояна». Він перший заснував бібліотеку товариства, давав велику кількість хорових своїх творів для виконання. В період заснування «Тернопільський Боян» налічував 30 дійсних членів і 25 допоміжних [10, с.123]. Першим виступом хорового колективу був Шевченківський концерт, який відбувся 8.03.1901р. У програмі концерту прозвучали твори В. Матюка «Веснівка», Ф. Колесси «Вулиця», Д. Бортнянського – хоровий Концерт № XII.

«Тернопільський Боян» працював дуже активно, про що засвідчує нова програма концерту 4 липня 1901 року, яка складалася з творів: М. Вербицький – «Заповіт» - (виконали хор та військовий оркестр), Ф. Шопен – «Експромт» – (у виконанні військового оркестру). У виконанні хору прозвучали твори Ф. Колесси «Було колись», М. Лисенка «Зацвіла калина», Н. Вахнянина фрагмент з опери «Купало».

Цього ж року «Тернопільський Боян» виїздить два рази з концертами в Золочів та Тереховлю. В імпрезі до 25-літнього ювілею «Просвіти» в Тернополі брали участь усі товариства. Тогочасні газети

хвалили виступ хору, особливо усіх вразило виконання «Коломийок» М. Лисенка. При «Тернопільському Бояні» були організовані драматичний та вокальний гуртки. А у 1913 р. в Тернополі відкрита музична школа, в якій був клас фортепіано, скрипки, цитри та вокалу. Кожного року товариство організовувало Шевченківські концерти, звіти, ювілейні свята.

12 червня 1912 р. «Тернопільський Боян» відбувся концерт з солісткою «Львівського Бояна», відомою оперною співачкою О. Парахоняк. На концерті вперше в Тернополі прозвучали такі твори, як «Ніченька» К. Стеценка, симфонічна поема «Влтава» Б. Сметани у виконанні симфонічного оркестру, «Чого мені тяжко» І. Волошина у виконанні хору, «Непереглядною юрбою» Д. Січинського, Кантата М. Лисенка «Б'ють пороги» у виконанні хору та оркестру. В програмі також були інші номери, які виконувала О. Парахоняк. Такого майстерного виконання творів тернопільська публіка ще не чула. Хор та солістку довго не відпускали зі сцени, оплескам не було кінця. Цей концерт засвідчив, що хор «Тернопільського Бояну» утримувався на високому виконавському рівні [10, с.123].

З 1914р. по 1918 р. зв'язку з подіями Першої світової війни товариство «Тернопільський Боян» було змушене припинити свою діяльність. На перших повоєнних зборах був обраний новий комітет і затверджено план роботи на наступний рік. Новим диригентом хору товариства «Тернопільський Боян» став В. Безкоровайний. Він був також одним із засновників першої в Галичині музичної школи, а згодом в Тернополі та Золочові, організатором та управителем філії Львівського Вищого Музичного інституту ім. М. Лисенка у зазначених містах. Як зауважує Н. Толошняк, «... такі часті переїзди родини Безкоровайних – дружини Стефанії та двох дітей, були пов'язані з тим, що польська окупаційна влада не схвалювала активну громадську діяльність митця і дуже часто переводили В. Безкоровайного з одного місця на інше» [4, с.5]. Працюючи в різних містах Західної України, композитор брав активну участь в музично-громадському житті; викладацьку діяльність В. Безкоровайний поєднував з роботою піаніста-аккомпаніатора. Він був улюбленцем, душею товариства, вмів добре керувати хором, мав чудовий підхід до співаків, і тому до 1929р. беззмінно працював в «Бояні». Хор «Тернопільського Бояна» в цей час піднісся до свого довоєнного рівня, багато їздить з концертами в інші міста і села Поділля, запрошує до себе на виступи визначних митців: С. Крушельницьку, В.Барвінського, та інших. Крім Шевченківських свят, відбуваються також ювілейні концерти на честь М. Лисенка, І. Франка, Й. Кишакевича, Д. Бортнянського. В. Безкоровайний тісно співпрацював з Тернопільським аматорським драматичним театром на чолі з М. Крушельницьким, а також з Є. Купчинським, Я. Ярославенком, створюючи музичне оформлення спектаклів. Авторський концерт самого В. Безкоровайного, став останім перед його від'їздом, за кордон на якому диригент прощався зі своїм хором, з товариством. На концерті В. Безкоровайний виступив як диригент і як соліст-виконавець власних творів. Усі композиції були виконані автором бездоганно. Після від'їзду В. Безкоровайного, на посаду диригента товариства був обраний Володимир Березовський, який керував студентським хором гімназії, а згодом працював диригентом в «Перемиському Бояні», тож хор «Тернопільського Бояна» продовжує напружено працювати далі.

У 1929 році відбувся концерт «Бояна», програма якого повністю складається з творів наддніпрянських композиторів: К. Стеценка «Заповіт», М. Леонтовича «Льодолом», «Козака несуть», О. Кошиця «Ой у полі, тай у Боришполі», М. Лисенка «Б'ють пороги». Зразу після того пройшов дуже вдало концерт колядок і щедрівок, концерт з творів М. Лисенка (1930р.). Але найбільше свято відбулося у 1931р. в 30-літній ювілей заснування товариства «Тернопільський Боян». В програму концерту входили твори композиторів – уродженців Тернополя та тих, що працювали або бували в Тернополі: Г. Топольницького «Хустина», В. Безкоровайного «Піду я в садок», В. Березовського «Весна», Д. Січинського «Дніпро реве», М. Лисенка «Б'ють пороги». Незважаючи на окремі недоліки, свято пройшло дуже вдало і «велично». «Тернопільський Боян» активно працював до початку Другої світової війни і здійснив вагомий внесок у поширення хорового руху в Галичині, та музичне-естетичне виховання широких верств населення краю.

На початку ХХ століття з поширенням хорового руху в Галичині виникла потреба у створенні окремого товариства, яке не лише керувало б їхньою діяльністю, але й займалося вихованням професійних музикантів. Так виник «Союз співацьких і музичних товариств», заснований у 1903р. професором В. Шухевичем. Головною метою товариства була організація Музичного Інституту, об'єднання українських митців, організація хорового руху. Згодом товариство було перейменоване у «Музичне Товариство ім. М. Лисенка». Поява цих осередків знаменує завершення «аматорського» періоду і перехід до професіоналізації української музичної культури, організації національної фахової освіти в Галичині. Метою «Музичного Товариства ім. М. Лисенка» було:

- а) розвій вокальної і інструментальної, як світської так церковної музики;
- б) сполучення українських співацьких і музичних товариств.

Головні цілі «Музичного Товариства ім. М. Лисенка»:

- заснування Вищого Музичного Інституту і ведення його головного управління;
- заснування філії Товариства;
- матеріальна допомога товариству;
- утвердження концертів, співацьких і музичних з'їздів, продукцій, вистав;
- започаткування музичної бібліотеки;
- видання часописів, посвячених співам, музиці і справам товариств;

- видавництво музичних творів» [6, л.15].

В Тернополі філія Музичного товариства ім. М. Лисенка здійснила кілька музичних імпрез. В його роботі брали участь також члени товариств, таких як: «Сокіл», «Рідна школа», «Відродження», «Молода Громада». Товариство організує музичну школу, яка на момент заснування налічувала 18 учнів. В Тернополі «Музичне Товариство ім. М. Лисенка», організовується у 1928 р. Василем Безкоровайним. Членами товариства були: Марія Гірнякова, Адам Герасимович, Іван Топольницький, Данило Цурловський та інші [6, л.15].

З архівних матеріалів за 4.11.1934р. дізнаємось, що «було здійснено концерт до 6-річчя смерті Вагнера, приймало участь 120 осіб, переважно молоді та інтелігенція, організувалось 8 зібрань» [6, л.15]. Товариство працює в напрямі навчання гри на різних музичних інструментах та хорового співу. Товариство здійснює активну культурно-освітню діяльність в дусі виховання любові до музики. При товаристві налічується вісім фортепіано, смичкові музичні інструменти, нотна бібліотека. Утримується музична школа під назвою «Інститут музичний». Школа послугується двома мовами, на що не мала права [6, л.15]. «Філія музичного товариства дбала не тільки про розвиток музики світської і церковної, але й працювали у дусі українського патріотизму» [6, л.15]. У 1938 році було проведено 2 концерти, 1 вечір, дохід з яких направили на придбання інструментів для товариства. В переліку 6 театральних підручників на польській, російській, німецькій мовах, 130 «оперних нот» у польському, німецькому та французькому виданнях.

Значна увага хорових товариств в Галичині приділяється творчості аматорських колективів, звідси і значна кількість художньо невибагливих, але зручних для виконання і національно-патріотичних творів. На Тернопіллі також було організоване товариство «Бандура» у 1932р. в селі Великі Гаї, як співацько-музичне товариство, метою якого було: «плекання вокальної і інструментальної музики так світської як і церковної. Товариство очолив Іван Маркович» [7, л.12]. В Острові у 1932р. було організоване співацько-музичне товариство «Торбан». Товариство мало на меті плекати вокальну та інструментальну музику [8, л.4]. У 1932р. організовано музично-виконавське товариство «Трембіта» в селі Велика Березовиця. «Товариство мало оркестр, здійснювали концертні поїздки та їздили з веселими забавами» [9, л.9].

Отже, на основі вищезазначеного можемо зробити висновок, що у другій половині XIX – на початку XX століття культурно-просвітницький рух, охопив широкі кола галицького суспільства. Така демократизація музичного життя призвела до значних зрушень в художніх смаках і насамперед в композиторській творчості. В Галичині активізується хоровий рух, відбувається професіоналізація мистецького життя та організація професійної освіти. Значна увага приділяється творчості аматорських та професійних колективів. Активним учасником культурно-мистецького руху в Галичині були товариства Тернопілля, зокрема філії «Просвіти», «Бояна», а згодом «Музичного товариства ім. М. Лисенка», місцеві співацько-музичні товариства «Бандура», «Торбан», «Трембіта».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кияновська Л. О. Галицька музична культура XIX-XX ст.: Навчальний посібник / Л. Кияновська. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – 424с.
2. Об організації і діяльності оркестрально-хорового кружка при читальнях «Просвіта» с. В. Борки, Тернопольського повіта. – ф. 294. – опис №1. – спр. 85. – 6л.
3. О проведенні концертів в честь Т. Г. Шевченко Тернопольської філії «Просвіта» і сільськими читальнями. – ф. 294. – опис №1. – спр. 163. – 14л.
4. Толошняк Н. Творча та музично-просвітницька діяльність Василя Безкоровайного / Н. Толошняк // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. 1999р. Вип. 1. – 168с.
5. Устав и периодические сведения об изменении состава музыкально-певческого товарищества «Боян» в Тернополе. – ф. 231. – опис №2. – спр. 5988. – 13л.
6. Устав и периодические сведения об изменении состава музыкально-хорового общества им. Лысенко в Тернополе, Тернопольского повіта. – ф. 231. – опис №2. – спр. 5993. – 15л.
7. Устав и периодические сведения об изменении состава музыкально-хорового общества «Бандура» в с. Гаях – Великих, Тернопольского повіта. – ф. 231. – опис №2. – спр. 5991. – 12л.
8. Устав и периодические сведения об изменении состава музыкально-хорового общества «Торбан» в с. Острове, Тернопольского повіта. – ф. 231. – опис №2. – спр. 5995. – 4л.
9. Устав и периодические сведения об изменении состава музыкально-хорового общества «Трембита» в с. Березовице Великой, Тернопольского повіта. – ф. 231. – опис №2. – спр. 5996. – 9л.
10. Ханік Л. Р. Історія хорового товариства «Боян» / Л. Р. Ханік. – Львів, 1999. – 123с.
11. Черепанин М. Музична культура Галичини (друга половина XIX-перша половина XX століття): монографія / М. Черепанин. – К., 1997. – 324с.